

Alexandru Madgearu: *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185–1280)*

Brill, Leiden – Boston, 2017. 360 oldal (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages 450–1450, 41.)

Alexandru Madgearu monográfiája a Brill kiadó *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages 450–1450* sorozat 41. köteteként jelent meg (sorozatszerk. Florin Curta), alapjául a román nyelvű kötet (Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185–1280). Editura Cetatea de Scaun, 2014, Romania) szolgált. A szerző az ún. második bolgár állam történetét mutatja be a Bizánci Birodalomtól való függetlenedés kezdeteitől (1185) az 1280-ban bekövetkezett összeomlásig. A 360 oldalas kötetben 287 oldal a tényleges értekezés, ötven oldalnyi a bibliográfia, további részét személy- és földrajzi nevek mutatója képezi, mindez kilenc térképpel és tizennégy ábrával egészül ki.

A szerző kezdésként áttekinti – és megállapítható, hogy jól ismeri – a korszak forrásait (1–10.) és a kérdés historiográfiáját (11–28.). Az előzményekre tekintettel ad egy rövid áttekintést a Bizánci Birodalom helyzetéről (29–34.), ám ez olyan rövid és felszínen mozgó, hogy kár volt önálló fejezetbe rendezni, hozzá lehetett volna kapcsolni a következő fejezethez, vagy akár elhagyható is lett volna. A kötet tényleges mondanivalóját az 5–9. fejezetek tartalmazzák kronológiai sorrendben: Péter és Aszan/Aszen uralma (1189–1197), Johannitsa/Kaloján (1197–1207), Boril (1207–1218), és II. Iván Aszen (1218–1241) uralkodása szerint. A tatárjárás utáni évtizedek (1241–1280) a „hanyatlás” cím alatt összefoglalva szerepelnek. A kronológiai sorrendtől eltér a 10. fejezet, amely az Aszenida uralom alatti – zömében a bizánci korszakban épült – várakat mutatja be (267–282.). Az első megközelítésben „függeléknek” látszó fejezet beiktatását indokolja, hogy a politikai egységet nélkülöző Balkán kisebb és egymással vetélkedő hatalmi központjait ezek az erődtényezők jelentették. Az egyes nemzetségek uralma köréjük szerveződött.

Az uralkodók személyét fókuszba állító fejezetek terjedelme általában arányos az egyes személyek uralkodásának időtartamával. Egyetlen kivétel Johannitsa/Kaloján uralkodása, amelynek tízéves periódusát hatvan oldalban tárgyalja a szerző.

Hozzátehetjük: jogosan. Indokolja ezt az egyházi unió, Kaloján csatlakozása a római kereszténységhez, és a nyomában keletkező nagyobb számú latin nyelvű forrás. Másrészt erre az időszakra esik Konstantinápoly keresztetek általi elfoglalása is, amely nyomot hagyott a térség erőviszonyain.

A Balkánon az 1185-ben induló Bizánc ellenes megmozdulás vezetője két testvér, Péter és Aszan/Aszen voltak; az utóbbitól származik az 1280-ig uralkodó dinasztia elnevezése: Aszenidák. Az általuk vezetett katonai erő elemeit a források *Bulgar*, *Vlach* és *Cuman* elnevezéssel jelölik. Az ezek mögötti etnikai tartalom „megfejtése”, illetve értelmezése a rájuk épülő számos következtetés alapja, viták kiindulópontja.

A *Bolgar* megjelölés a 12. századra már elszlávósodott, de eredendően a bolgár-török népesség elnevezéséből őrződött meg, akik az első bolgár állam megeremtésében játszottak szerepet. Bolgár-török eredetű dinasztia tagja volt a kereszténységet felvevő Borisz kán, míg fia, Simeon 918-tól bizánci előképet követve a cár titulust használta. Ez szolgált mintaként a 12. század végén felemelkedő dinasztia számára. A bolgár-törökök és a szlávok összeolvadása a 9. század folyamán bekövetkezett, amelyben szerepet játszott a kereszténység is.

1018-tól a Balkán nagy része bizánci uralom alá tartozott. A Bizánci Birodalom gyökerei kétségkívül az antikvitásba nyúlnak, a bizánciak magukat rómaiaknak tekintették, noha sem az egymást követő dinasztiák, sem a birodalom népeinek zöme nem volt római eredetű. A terület etnikai viszonyait tovább alakították a 6–7. században jelentős számban betelepült szlávok. De a birodalomba került a 11–12. század fordulóján a határokat ostromló besenyők egy része is, miután 1122-ben Beroiánál (ma: Stara Zagora) megsemmisítő vereséget szenvedett Ioannesz Komnénosz hadaitól. A besenyők egy része a Kárpát-medencébe telepedett, zömük azonban a kunok uralma alá került.¹ A kunok törzsei sem alkottak homogén etnikai csoportot, nem gondolhatunk mást a vlach/black elnevezésről sem. Egyet kell érteni azzal a szerző által idézett állásponttal, miszerint az elnevezés nem etnikai, hanem szociális megkülönböztetést takar (23.: Byzantine sources did not refer to an ethnic group, but had acquired the social meaning of “shepherd” or “pastoralist.”), bár a szerző utána ezt cáfolni igyekszik. A források szerzői nem a helyszínen tájékozódtak, hanem hallomásból szerzett információ alapján írták le a népneveket. Izgalmasabb kérdés lenne a kétféle gazdálkodási mód, a transzshumán és steppei eredetű nagyállattartás egymásra gyakorolt hatását vizsgálni.

A historiográfiai fejezetben a szerző utal a román és bolgár történettudományban az etnikai kérdések tárgyalásában meglévő eltérő vélekedésekre (24–26.). Úgy véljük, a vita mindaddig fenn fog állni, amíg a második bolgár állam etnikai túl-

¹ Angold, Michael: *The Byzantine Empire 1025–1204. A Political History*. London - New York, 1984. 153.

súlyát kívánja eldönteni a kutatás. Erre a források nem alkalmasak. Az egyaránt gyűjtőfogalomként használt *vlach* és *bolgár* mellett az Aszenidák országának alkotóeleme volt a *Cuman* népesség is. A szerző negatívan nyilatkozik Vásáry István könyvéről,² amely a steppei népek felől szemléli a térség történetét: „it is written in a highly tendentious tone, as it subscribes to Roesler’s ideas regarding the absence of any Romanian population north of the Danube before the 13th century.” (26.). Pedig maga a szerző idézi a román kenéziátus legkorábbi 13. századi említését a johannita lovagok számára kiállított 1247. évi³ oklevélben. (285.)

A források a politikai változásokat és a dinasztikus érdekeket helyezik előtérbe, erre koncentrálnak sikerrel rajzolható meg a térség története.⁴ Az etnikai arányok helyett azt kell hangsúlyozni, hogy az Aszenidák teremtette államiság elősegítette mind a bolgár, mind a román hatalmi központok kikristályosodását. Ahogy a szerző is fogalmaz következtetése végén: „legacy that the Asanids left to Romanians north of the Danube was the Slavonic language, which has survived in both Church and state administration.” (287.) Az etnikai kérdésben pedig más térségek korai párhuzamaira érdemes figyelni: ahogy a korábbi évszázadokban Nyugat-Európában Nagy Károly birodalma a későbbi francia és német hatalmi képződmények előképe volt, Kelet-Európában a Kijevi Rusz három szláv államiság felé ágazott el, hasonló funkciója volt a Balkánon a második Bolgár Cárságnak is.

Alexandru Madgearu monográfiája fontos adalék a korszak és a térség történetének jobb megismeréséhez. Következtetéseiben utal arra is, hogy az Aszenidák teremtette államiságnak milyen hatásaival számolhatunk a 14. században. Ebben a kitekintésben implicite benne van az, hogy még mindig milyen keveset tudunk a Balkán 1241 és 1453 közötti történetéről, amit csak egy szélesebb spektrumú – a bizánci történet mellett a bolgár, román, szerb és a magyar – megközelítések eredőjeként lehetne megrajzolni.

Font Márta

² Vásáry, István: *Cumans and Tatars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1183–1365*. Cambridge, 2005.

³ Hunyadi, Zsolt: *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150–1387*. Budapest, 2010. 39. (METEM Könyvek – METEM Books 70., CEU Mediaevalia 13.)

⁴ L. Николов, Георги Н.: *Самостоятелни и полусамостоятелни владения във възобновеното Българско царство (края на XII – средата на XIII в.)*. София, 2011; Achim, Viorel: *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimi Arpadieni*. București, 2008. (Colecția „Biblioteca Enciclopedică de Istorie a României”.)